

Komplex, nagyméretű projektek I&C-tervezési szempontjai – 4.

Gyakorlati irányítástechnikai ismeretek az I&C-tervezéshez – 1.

Dr. Nagy Dezső – GEA EGI Energiagazdálkodási Zrt.

Ebben a részben a gyakorlati megvalósításkor felmerülő irányítástechnikai kérdésekkel (egy projekt irányítástechnikájának struktúrája, automatizáltsági foka, helyi- vagy távműködtetés, átkapcsolások stb.) fogunk foglalkozni.

Az irányítástechnika horizontális struktúrája

A technológia horizontálisan részfolyamatokra bontható, amint azt a kobiciklus-technológia példáján már láthattuk. A részfolyamatokra való bontás a technológiai részfolyamatoknak felel meg.

A folyamatállomások a technológiai működés szerint kialakított részfolyamatokhoz rendelhetők. Ez az összerendelés úgy tükröződik a konfigurációban, hogy az adott folyamatállomásra csatlakoznak az adott részfolyamat mérései, szelepei stb. Ezen a folyamatállomáson futnak az említett méréseket feldolgozó, motorokat, szelepeket működtető irányítástechnikai programok.

Az irányítástechnika vertikális struktúrája, hierarchiaszintek

Egy összetett technológiai rendszer irányítástechnikája vertikálisan hierarchikus felépítésű.

Egyedi vezérlési szint

A hierarchia legalsó szintje az egyedi vezérlési szint (Einzelsteuerung, single loop control). Az egyedi vezérlési szinten kézi üzemben a központi vezénylő operátorállomásának képernyőjéről vagy a helyszínről lehet az egyes hajtásokat működtetni (ha van helyszíni működtetés). Ezen a szinten valósítják meg az esetleges technológiai védelmi kikapcsolásokat, zárásokat, illetve indításengedélyezéseket, ugyanis már itt is meg kell akadályozni a berendezések tönkremenetelét (pl. szárazfutás-védelmi kikapcsolás, szivattyú szabadút-bekapcsolásának engedélyezése stb.).

Ha van helyszíni működtetés, azt a folyamatállomástól függetlenül az erőátviteli, 0,4 kV-os szinten vagy az intelligens motor-

vezérlőben kell megoldani. Helyszíni működtetés különleges igények esetén szükséges (pl. igen nagy rendelkezésre állási igény esetén PLC-kiesésnél vagy üzemszerű, helyszíni karbantartás, esetleg veszélyelhárítás alkalmával).

A motoroknak, szelepeknek egyenként lehet helyszínről (esetleg a vezénylőből) kezdeményezett vezérlése. Ilyenkor a motorblokk, illetve szelepblokk szoftver parancstárolóját a tényleges állapot szerint állítják be (megy, áll, nyitva, zárva). Az egyedi vezérlés mindig kézi üzemet jelent (képernyőről vagy a helyszínről).

A kézi üzem fölött vannak az automatika szintjei. Az automatikaszintek vezérlőjelei a programból érkeznek. Minden automatikaelemnek (részvezérlésnek, szabályozásnak, lefutóvezérlésnek stb.) van saját KÉZI/AUT tárolója.

Részvezérlési szint

A kézi üzem fölötti első automatikaszint a részvezérlési szint, illetve az egyszerű, egyhurkos szabályozás szintje (Teilsteuerebene, subloop level, subcontrol level). A részvezérlési szinten realizálják az egyszerű átkapcsoló automatikákat (pl. a duplázott szivattyúhoz), egyszerű bináris szelepvezérléseket (szintkapcsolókról szivattyú be/ki), egyhurkos szabályozásokat (egyszerű nyomás- és mennyiség szabályozások stb.).

Csoportvezérlési szint, szabályozás

A részvezérlések feletti következő szint a csoportvezérlési szint (Gruppensteuerebene vagy Untergruppensteuerung, group level). A csoportvezérlési szinten realizálják a lefutóvezérléseket, amelyek lehetnek:

- Lépéses lefutóvezérlések (Schrittkette, control sequence),
- Feltételkövető lefutóvezérlések (Verknüpfungssteuerung, combinations control).

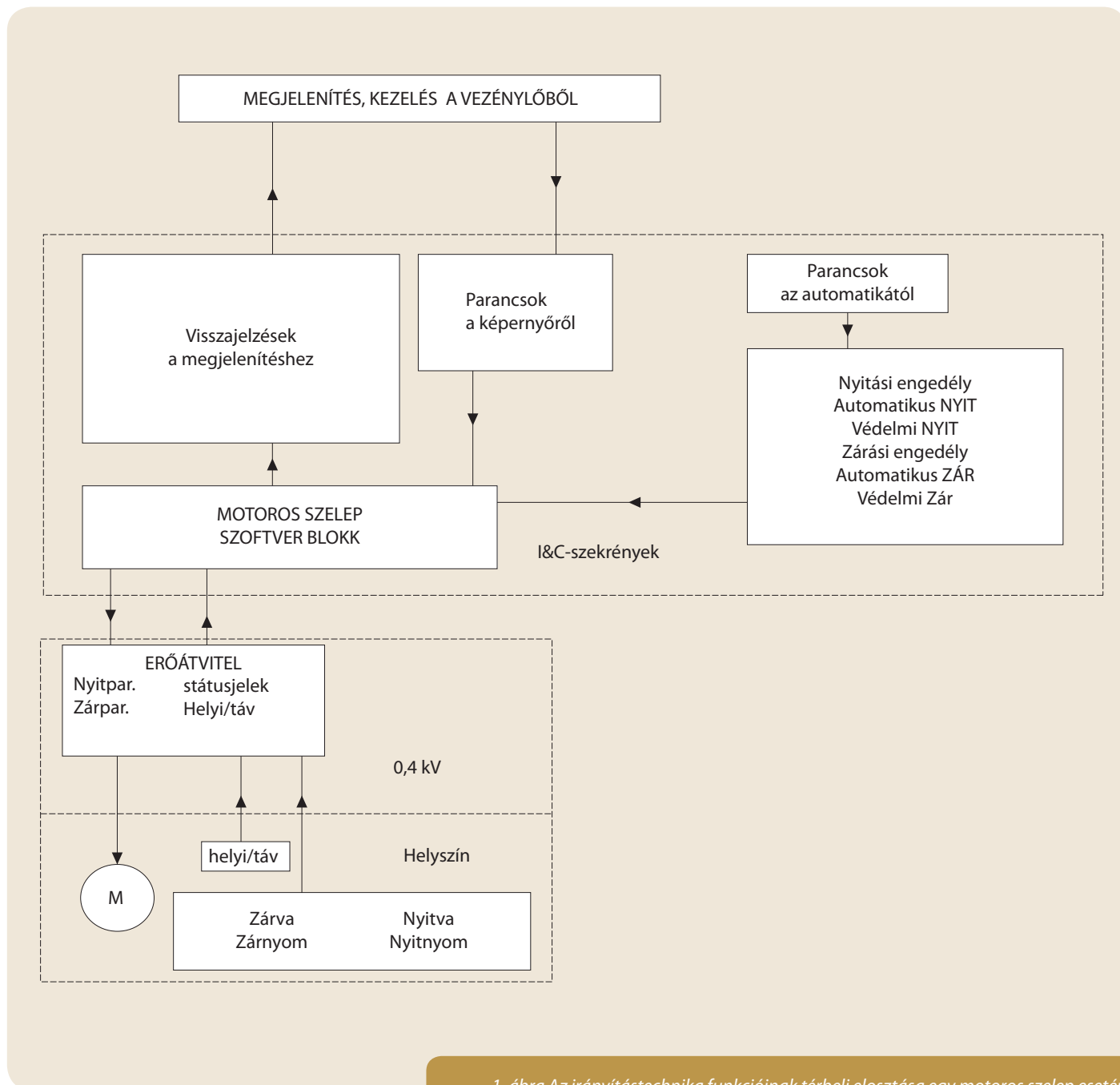
A csoportszintű szabályozások vezetőjelet adnak az egyhurkos mennyiség szabályozásoknak (pl. a kazán gőznyomás-szabályozásánál a tüzelőanyagmennyiség-szabályozásoknak). Tipikus lefutóvezérlések:

- Kazánnál az égő üzembe vétele,
- Füstgáz-levegőút üzembe vétele,
- Tápvízrendszer üzembe vétele.

Főlérendelt (blokk szintű) irányítás

A főlérendelt (blokk szintű) vezérlések alkalmazástól függően eltérőek, és magasabb igények esetén jelennek meg:

- Kazán automatikus indítása/leállása,
- Turbina automatikus indítása/leállása,
- Blokk automatikus indítása/leállása.

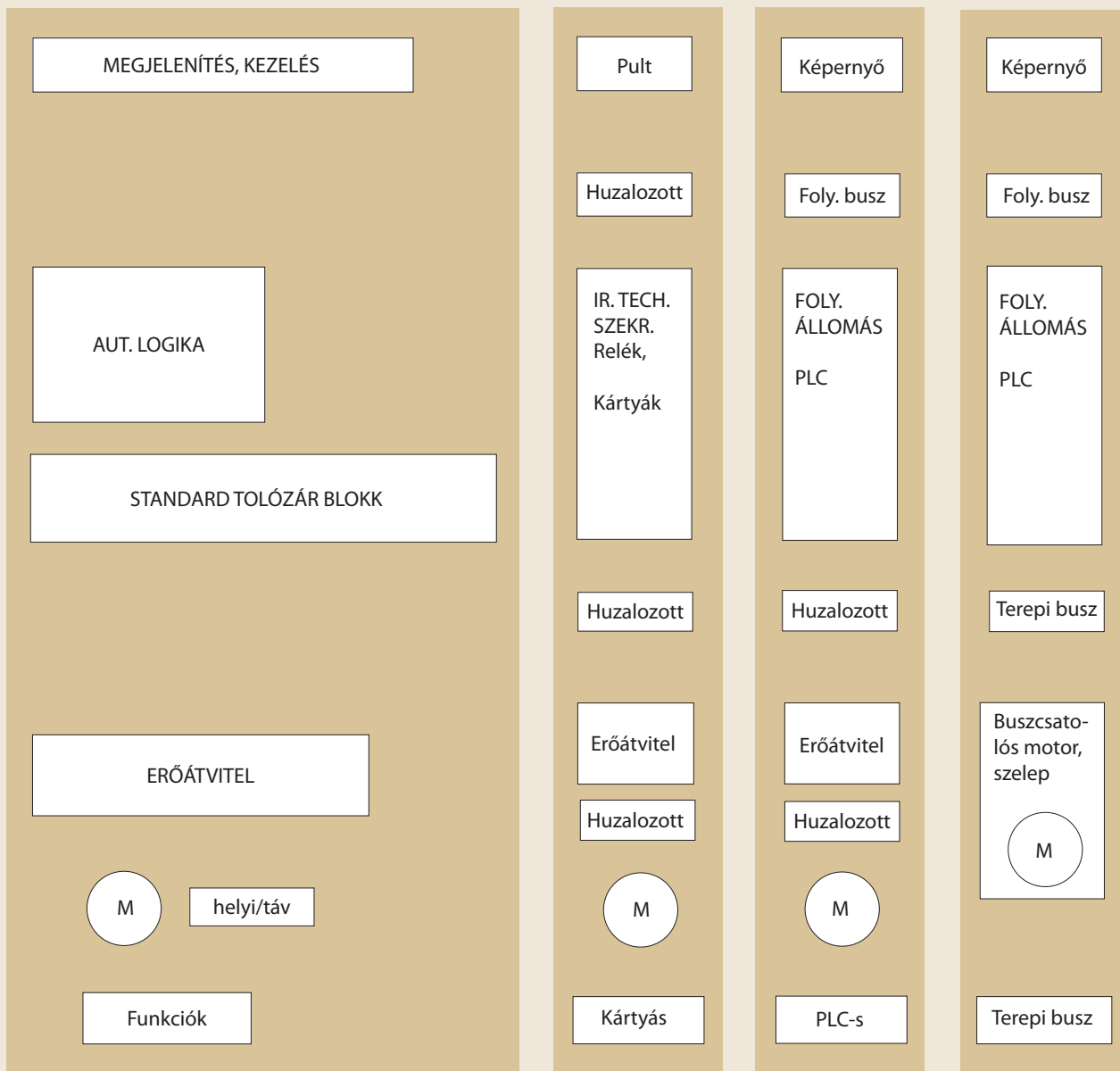
1. ábra Az irányítástechnika funkcióinak térbeli elosztása egy motoros szelep esetén

Az irányítástechnika funkcióinak térbeli elosztása motoros szelepen szemléltetve

Az irányítástechnika funkcióinak térbeli elosztását egy motoros szelep funkcióin szemléltetjük, vizsgáljuk (1. ábra). A funkciók kialakítása az alkalmazott eszközök generációinak (relé, kártya, PLC) változása során elég jól rögzítődött, a térbeli elosztásuk viszont módosult, amire később utalunk. A térbeli elrendezés szempontjából az irányítástechnikai rendszer funkcióinak az alábbi fontos helyszínei vannak:

- A technológia alapvető kezelési helye nagy technológiákra a központi vezénylő, ahonnan a kezelő a parancsokat kiadja és az operátorállomások segítségével a visszajelzéseken keresztül ellenőrzi a technológiai folyamatot. Nagy rendelkezésre állási igény esetén helyi működtetőpanelek is szükségesek lehetnek.

- A folyamatirányító rendszer I&C-szekrényei. Ezekben a szekrényekben helyezik el a folyamatirányító konfiguráció hardverjét (CPU-k, I/O-kártyák – amelyek a huzalozott jeleket adják/veszik –, a buszkezelő kártyák, a szekrénybetáplálás, a szekrény hibajelző rendszere stb.). A későbbiekben ismertetett szoftverblokkok és a belőlük felépített alkalmazáspecifikus programrendszer programjai is ide, a CPU-ba töltendők le. A terepi intelligens készülékekben futó részek letöltése központból vagy a helyszínről történhet. A konkrét, motoros szelepet kezelő blokk – amely valójában a folyamatállomás egy taszkjának a belsejébe van beírva, de itt önállóan tüntettük fel – kézi üzemben a kezelőtől (nyitparancs, zárparancs) vagy az alkalmazói programot realizáló automatikától kaphat parancsot. A nyitva/zárva-jeleket, hibajeleket, a helyi, ill. távkapcsolóállást a 0,4 kV-os egységből kapja meg, és feldolgozás után továbbítja az automatikának, illetve az operátor képernyőjének. A szekrények egy része lehet helyszínrre telepített is.

2. ábra Villamos tolózár funkcióinak helyszíni megosztása különféle generációjú rendszerekben

- Erőátviteli szekrények (0,4 kV), amelyekbe a motorok, szelepek erőátviteli fiókjait (betáplálással, erősáramú biztosítókkal, teljesítményrelékkel, relés logikával, teljesítményelektronikákkal stb.) helyezik el.
- Helyszíni kezeléssel a technológiai tartályok, berendezések közvetlen közelében elhelyezett működtető elemeket (motorok, szelepek mellett elhelyezett dobozok nyomógombjai, kapcsolói, lámpái, helyszíni paneljei) használó kezelést értjük (pl. táv-, ill. helyi választás, vész ki, be/ki-nyomógombok, nyit/zár-nyomógombok).

A motoros szelepvezérlés funkcióinak hely szerinti vándorlása az utolsó 50 évben az eszközök fejlődésével a 2. ábrán látható. A 40 évvel ezelőtti, ún. kártyás rendszerek teljesen hagyományos kábelezéssel, 20 év óta a PLC-s rendszerek buszcsatlakozású, képernyős kezeléssel, de terepi kábelezéssel, a jelen és jövő rendszerek pedig buszcsatlakozású, képernyős kezeléssel és terepi busz alkalmazással működtek, illetve működnek.

Az egyes funkciók elhelyezésbeli vándorlását mutatja a 2. ábra a kártyás, a PLC-s és a terepi buszos rendszerekben. A régi kártyás rendszerekben a vezérlő- és az irányítástechnika szekrényei közötti, valamint az irányítástechnikai szekrények és a 0,4 kV, ill. a helyszíni közötti kapcsolat kábelezéssel (hatalmas kábelkötegekkel) volt megoldva.

A PLC-s rendszerekben a vezérlői funkciók eszközei – a PC-bázisú operátorállomások – egyedi huzalozás helyett buszon keresztül csatlakoznak a folyamatállomásokhoz. Az irányítástechnikai funkciókat a konfiguráció folyamatállomásaiban realizálják, de a 0,4 kV-os egység felé a csatlakozás továbbra is huzalozott.

A terepi buszos rendszerekben a korábban a 0,4 kV-os fokozatban megvalósított egyedi vezérlési feladatok (helyi, ill. táv választás, hibakezelés, reteszjelfogadás, -kezelés) a terepi busz-szegmensekre csatolt intelligens motor, szelep, távadó stb. kártyáira költöznek át, és az

egyedi huzalozást itt is felváltja a terepibusz. Figyelembe veendő azonban, hogy a terepibusz esetleges hibája az összes ráfűzött hajtást érinti, és alapvetően befolyásolja a rendelkezésre állást.

A jövőben a teljes egyedi vezérlési szinthez tartozó logikának is le kellene költözni az intelligens hajtáskártyába, de ennek fontos feltétele egy szabványosított szoftverhajtásblokk-készlet, és a központi mérnökállomásról az összes hajtásra megvalósuló generálhatóság, letölthetőség és futásellenőrzés. A megvalósításhoz a hajtás- és interfészgyártó cégeknek kellene alkalmazkodniuk ehhez a szabványhoz. A jelenlegi IEC 61499-jelű – az elosztott irányítástechnikára vonatkozó – szabvány még nem kellő mélységű.

Néhány praktikus vezérléstechnikai elv

Impulzusos, illetve statikus vezérlés, öntartás

A témával az alábbi okok miatt kell foglalkozni:

- Az első ok az, hogy általában egy objektumot (pl. motort) több helyről vezérelnek (pl. PLC kéziből vagy PLC automatikából, esetleg a helyszínről). A különböző helyekről ellentmondó be/ki parancsok érkehetnek. Egy elterjedt megoldás szerint ilyenkor minden helyről impulzusjelet kell használni a be-, illetve ki-parancsokra (nyomógomb, lefutóvezérlés lépésből jövő parancs stb.).

Ha pl. a „tartálszint alacsony jel” egy töltőmotort bekapcsol, akkor ezen megoldás szerint a bekapcsolójelet dinamizálni kell (0-1 átmenetkor impulzust kell létrehozni), hogy szükség esetén a kezelő alacsony szint mellett is ki tudja kapcsolni a motort.

A motor mágneskapcsolójának viszont állandóan behúzza kell lennie a motor fut-állapotban, tehát a bekapcsoló impulzusból statikus jelet kell létrehozni. Ezt hívják öntartásnak.

Egy automatika szoftverblokk (pl. átkapcsoló automatika, PID-szabályzó) esetén is előfordul, hogy a motor a főlérendelt vezérléstől kap kézi, illetve automatikaüzembe kapcsoló parancsot, ugyanakkor a képernyőről is átkapcsolható. Mindkét parancsnak impulzusnak kell lenni, különben az egyik nem engedi érvényesülni a másikat. Az automatikaelemek esetén az impulzusparancsokat a szoftverblokk belsejében lévő tároló alakítja statikus jellé (pl. RS flip-flop), itt valósul meg az öntartás.

- A második ok lehet a terepibusz esetleges kiesése (pl. egy váratlan PLC-zavar vagy egy leállás miatt). Ha az erőátviteli cellában (vagy a hajtás buszillesztő kártyájában) oldották meg az öntartást, akkor a motor impulzusos vezérlést kap. Nincs baj, ha „fölüle” a busz kiesésekor elmegy a vezérlés, mert a cellában lévő öntartás „emlékezik” az utolsó, aktuális parancsra; tehát emiatt pl. a busz-kiesés után a motor tovább fut, a busz visszatérésekor pedig

csupa nulla vezérlőjelet kap, ami semmi bajt nem okoz. Az impulzusos be-, ill./kikapcsolásnak az is előnye, hogy vele egyszerűbb a helyi/táv, illetve a kézi/automatika-átkapcsolás lökésmentességét megvalósítani.

- A harmadik ok a hajtás tápfeszültség-kiesése, illetve a betáplálás automatikus, „sötét” átkapcsolása, amikor is a betáplálás rövid időre kimarad. Ha a motor betáplálása kiesik, de a cella-, illetve a buszillesztő kártya vezérlőfeszültsége megmarad, akkor az öntartás is megmarad, a futó motorok kapcsolnak vissza. Megvizsgálandó viszont ebben az esetben, hogy a betápsín kibírja-e több motor egyidejű újraindítását. A több helyről jövő „be”/ „ki”-, nyit/zár-parancsoknak tehát impulzusoknak kell lenniük. A „be”/ „ki”-engedélyezésnek, illetve a védelmi „ki”/ „be”-jelnek viszont statikusnak kell lennie.

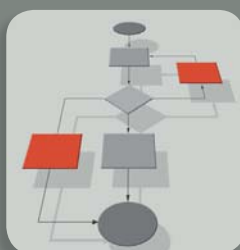
Ha a motornak nincs „be”-engedélyezése, akkor a motort sem kézi, sem automatikus „be”-paranccsal nem lehet bekapcsolni, de működő motor esetén a „be”-engedély megszűnése nem kapcsolja ki a motort. A védelmi „be”- vagy „ki”-parancs akkor is végrehajtódik, ha nincs „be”-, ill. „ki”-engedély.

Az öntartás helyének rögzítése több helyről való ki/be-kapcsolás esetén (automatika, képernyő, kézi, illetve helyszíni üzemben) az alábbi módon történik. Az öntartásnak azon a legalsó szinten kell lennie, ahova még legalább 2 helyről jön vezérlés, vagy aminek működnie kell PLC-, ill. buszkiesés esetén is. Ha a hajtásokhoz hagyományos, I/O-kártyákról huzalozott csatlósú, 0,4 kV-os cellák állnak rendelkezésre, és a helyszíni működtetés a 0,4 kV-os cellára hat, akkor az öntartást is ott kell megvalósítani. A 0,4 kV-os cella a BinOut-kártyákról és a helyszíni nyomógomboktól is impulzus vezérlőjeleket kap. Ha intelligens, buszra felfűzött motorokat, szelepeket alkalmaznak – ezeknek helyszíni működtetése is van –, továbbá lehetséges a szoftver motorblokk buszos hajtáskártyában való elhelyezése, akkor az öntartásnak az intelligens motorvezérlő kártyában futó motorblokkban kell lennie. Ilyenkor az intelligens motorvezérlő kártya a buszról is, illetve a helyszíni működtetéstől is impulzus ki- és be-parancsokat kap.

Különleges – a jövőben ritkán előforduló – eset, ha pl. nincs helyszíni hajtásműködtetés, a terepibusz praktikusán nem eshet ki (redundáns kialakítás van), és a szoftver motorblokk a folyamatállomásban van. Ebben az esetben az öntartás lehet a szoftver motorblokkban, tehát a szoftver motorblokk a kezelőtől vagy az automatikaprogramból impulzusokat kap, de statikus parancsot továbbít a redundáns buszon keresztül a buszos interfészű hajtáskártyának.

Folytatjuk!

nagy.dezso@iit.bme.hu

www.magyar-elektronika.hu

